

Єщенко П. С.

доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу управління проектами розвитку державних фінансів НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, p.eshchenko@ukr.net

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В ОБІЙМАХ СУЧАСНОГО ЛЕВІАФАНА

Анотація. Досліджено соціально-економічні трансформації в Україні в результаті переходу до ринкової моделі господарювання, проаналізовано зміст сучасної соціально-економічної кризи. Особливу увагу приділено вивченню причин стагнації, деіндустріалізації і примітивізації національної економіки, формуванню ринку праці з дешевою робочою силою, витісненню країни на узбіччя периферійного капіталізму і перетворення її на сировинний придаток західних економічно розвинутих країн. Через аналіз впливу глобалізації та фінансіалізації на розширення масштабів "віртуальної економіки" і звуження реального виробничого сектору доведено, що неоліберальна модель руйнує не тільки економіку, а й культурні та соціальні цінності народу. Нинішній соціально-економічний формат не дає можливості Україні посісти гідне місце у світі в розвитку цифрових технологій та отриманні технологічної ренти. Зроблено висновок, що необхідно здійснити альтернативні радикальні зміни, які вимагають: по-перше, відмови від неоліберальної теорії і практики та переходу до нової економічної політики, котра відповідає вимогам інформаційно-технологічної революції; по-друге, формування соціальної сили, адекватної вимогам часу й реалізації здібностей людини, що можливо в умовах нової соціально-економічної системи, де люди ставляться вище прибутків. Вирішення цих питань має велике не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки від них залежить майбутнє України.

Ключові слова: соціально-економічна криза, модель господарювання, зовнішній борг, фінансові спекуляції, фінансіалізація, економічна теорія, ліберальний мейнстрим, приватизація, державне регулювання, мережева економіка.

Лит. 33.

Petro Eschenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, p.eshchenko@ukr.net

ECONOMY OF UKRAINE IN THE EMBRACE OF MODERN LEVIAFAN

Abstract. The article is devoted to the research of socio-economic transformations in Ukraine as a result of the transition to a market model of management and analysis of the content of the current socio-economic crisis. Particular attention is paid to studying the causes of stagnation, de-industrialization and primitivization of the national economy, shaping a cheap labor market, crowding out the country to the margins of peripheral capitalism and turning it into a raw materials appendage of economically developed Western countries. The author examines the impact of globalization and financialization on the expansion of the "virtual economy" and the narrowing of the real production sector, proves that the neoliberal model of development destroys not only the economy, but also the cultural and social values of the people. The current socio-economic format of Ukraine does not allow it to fight for a "place in the sun" in the development of digital technologies and acquisition of technological rents. The author believes that alternative radical changes in Ukraine are necessary and require, firstly, the abandonment of neoliberal theory and practice

© Єщенко П. С., 2020

and the transition to a new economic policy that meets the requirements of the information and technological revolution, and secondly, the formation of a new social force that meets the requirements of the times and the realization of human abilities, which is possible under the conditions of a new socio-economic system in which people are put above profits. According to the author, the solution to these issues is of great theoretical and practical importance, since the future of our country depends on them.

Key words: socio-economic crisis, business model, external debt, financial speculation, financialization, economic theory, liberal mainstream, privatization, state regulation, network economy.

JEL classification: F02, F65, G01, H12.

Ещенко П. С.

доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу управління проектами розвитку державних фінансів НІФІ
ГНУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна

ЭКОНОМИКА УКРАИНЫ В ОБЪЯТИЯХ СОВРЕМЕННОГО ЛЕВИАФАНА

Аннотация. Исследованы социально-экономические трансформации в Украине в результате перехода к рыночной модели хозяйствования, проанализировано содержание современного социально-экономического кризиса. Особое внимание уделено изучению причин стагнации, деиндустриализации и примитивизации национальной экономики, формированию рынка труда с дешевой рабочей силой, вытеснению страны на обочину периферийного капитализма и превращению ее в сырьевой придаток западных экономически развитых стран. Посредством анализа влияния глобализации и финансовализации на расширение масштабов "виртуальной экономики" и сужение реального производственного сектора доказано, что неолиберальная модель разрушает не только экономику, но и культурные и социальные ценности народа. Нынешний социально-экономический формат не позволяет Украине занять достойное место в мире в развитии цифровых технологий и получении технологической ренты. Сделан вывод, что необходимо осуществить альтернативные радикальные изменения, которые требуют: во-первых, отказа от неолиберальной теории и практики и перехода к новой экономической политике, соответствующей требованиям информационно-технологической революции; во-вторых, формирования социальной силы, адекватной требованиям времени и реализации способностей человека, что возможно в условиях новой социально-экономической системы, где люди ставят выше доходов. Решение данных вопросов имеет большое не только теоретическое, но и практическое значение, поскольку от них зависит будущее Украины.

Ключевые слова: социально-экономический кризис, модель хозяйствования, внешний долг, финансовые спекуляции, финансовализация, экономическая теория, либеральный мейнстрим, приватизация, государственное регулирование, сетевая экономика.

Великі надії українців були пов'язані з переходом від авторитарно-бюрократичної системи господарювання, яка використовувала планово-регуляторні методи і важелі управління, до нової, ефективнішої моделі господарювання – ринкової, що базується на конкурентних засадах і вільному ціноутворенні. Остання мала стати підґрунтям для прогресивної соціально-економічної системи, яка сприятиме тому, що Україна стане вільною, економічно потужною, а український народ подолає соціальну нерівність та досягне загального добробуту. Проте реальність виявилася протилежною й спростува-

ла очікування домінуючої частини українців. Після тривалого “радикального експерименту” Україна стала однією з найменш розвинутих країн у Європі. Вимирання і деградація народонаселення, що зумовлені неймовірною соціальною нерівністю в розподілі національного багатства і доходу, – головні загрози для України. Внутрішні суперечності в країні мають системний, а отже, безперервний і неподоланий характер, що стало загрозою для існування єдиної країни. Не з’ясувавши, у чому глибинні причини соціально-економічної кризи протягом більше ніж чверті століття, Україна залишиться на периферії Європи. Відповідь на це може дати наука, насамперед економічна, якщо, по-перше, будуть враховані реальні провали проведених реформ, і, по-друге, вироблена нова модель соціально-економічного розвитку країни. Тому метою статті є політекономічний аналіз системних причин сучасного кризового стану української економіки, обґрунтування непридатності панівного неоліберального напрямку економічної науки для цілей розроблення й практичного втілення нового антикризового курсу економічної політики в Україні, окреслення можливих шляхів переходу до моделі економічного розвитку країни, адекватної новим реаліям та цілям соціальної держави.

У своїй однойменній книзі, яка побачила світ у 1651 р., видатний англійський філософ Т. Гоббс (1588–1679) іменує Левіафаном державу [1]. Як зазначається у передмові до українського перекладу цієї книги, “згадати про страхітливості біблійної морської потвори примушує у Гоббса передусім те, що за своїм походженням і будовою досліджене ним державне ціле постає чимось достоту чужим, ба навіть протилежним людині у її природному стані, – а разом з тим, виникнувши під тиском потреб забезпечення самого ж людського буття, цей велетенський надорганізм невідворотно поглинає приватного індивіда, раз і назавжди “засвоює”, переводить у режим свого власного функціонування його право і волю. На гравірованому фронтисписі першого англійського видання Гоббсового твору державу-Левіафана було зображено у вигляді коронованого гіганта, тіло якого складається з безлічі крихітних людських фігурок...” [1, с. 6–7].

У “Левіафані” Т. Гоббс висунув контрактну концепцію держави, де природні права людини визначаються як всі засоби, доступні їй для цілей самозбереження у “війні всіх проти всіх”. Результатом цього неминуче стануть анархія та безлад, а “життя буде самотнім, злиденним, гидким, брутальним і недовгим”. Звідси випливає, що метою мають бути припинення “війни всіх проти всіх” і побудова “розумного” суспільства, яке вимагає відмови від “природних прав” окремих осіб і надання верховної влади суверенному органу для захисту життя і майна. Цей орган – всемогутня держава – розв’язує проблему анархії. Але виникає інша проблема – нестримні “хижацькі схильності” держави-Левіафана, котра намагається підкорити тих, хто уклав із нею своєрідний контракт і відмовився від своїх “природних прав”. Згідно з А. Смітом, “тимчасом як держава може знадобитися, щоб уникнути анархії або контролювати приватне хижацтво, державне хижацтво також має контролюватися шляхом звуження функцій Левіафана до функцій “нічного сторожа”, тобто держави, яка захищає права людини і права власності, забезпечує захист від зовнішніх вторгнень і поставляє суспільні блага” [2, с. 234]. Така версія

контрактної концепції держави, її ролі як “провайдера суспільних благ” підтримувалась і підтримується економістами – представниками “мейнстріму”. Державі фактично надається функція “доброзичливого суверена”, котрий максимізує колективні інтереси громадян й втручається у стан речей тоді, коли відбуваються “відмови” ринків [3–6].

Серед досліджень різноманітних проявів поведінки держави-Левіафана – роботи Л. фон Мізеса, У. Нісканена, Дж. Б'юкенена, Р. Хіггса, Р. Холкомба, Д. Асемоглу і Дж. Робінсона та ін. [7–16].

Визначальною причиною “Великої української депресії”, на нашу думку, не можна вважати традиційну фазу економічного циклу, характерну для країн із розвинутою ринковою економікою. Криза в Україні має свою специфіку, що обумовлена зміною соціально-економічної системи і переходом від планово-регульованої до ринкової економіки. Головним напрямом перебудови було не відтворення нової, а демонтаж старої системи управління і, мабуть, найголовніше – переділ колишньої загальнонародної власності, причому без обмежень у виборі засобів досягнення цілей. Подібна економічна політика виявилася вигідною для олігархів і шахраїв, які узурпували власність і владу, а не для людей, котрі забезпечували зростання економіки.

Країна, ставши на шлях незалежного розвитку, не мала науково обґрунтованої мети реформ, які проводилися під популістськими гаслами: “Власність і влада – народу”. У здійснюваній соціально-економічній політиці не враховувалися історичні, національні, культурологічні, морально-етичні та інші особливості, а також суспільне середовище. У реформаторів не було уявлення про те, як формувати інститути нової моделі розвитку і як виконуватимуться новоприйняті закони.

Здійснювані реформи не зважали на інтереси людей, зайнятих у суспільному виробництві, і тих, що вийшли на пенсію. Держава та сформовані нею в результаті революційних трансформацій інститути перетворили виробничо-науковий потенціал і природні багатства на власність олігархічної еліти.

Володіючи економічною і політичною владою, новостворена “еліта” суспільства спрямувала значну частину приватизованого багатства в офшори, захистивши себе тим самим від кризи всередині країни. Водночас для занепадої національної економіки безперервно “випрошуються” мільярди борги у МВФ. Це спричинило вкрай низький рівень довіри до влади та її інститутів.

Відтворена в Україні модель соціально-економічного розвитку фактично стала “антижиттєвою”. Вона демонструє траєкторію довгострокового занепаду і переконує в тому, що якщо рівень розвинутості економіки вимірюється тільки грошовими потоками, багаті стають ще багатшими, а бідні – ще біднішими. Людина в такій економіці стає засобом, а не метою. Наведені далі факти це переконливо ілюструють.

Згідно з даними МВФ, показник ВВП України на одну особу за період 1991–2016 рр. збільшився у півтора раза, але, досягнувши максимуму в 2013 р. (3969 дол. США), потім відчутно обвалився та може повернутися на ці позиції не раніше, ніж за десятиліття. Порівняльна оцінка показує, що розриви середньодушового доходу України та окремих країн Європи скорочувалися з 2000 по 2013 р. включно, а потім у нашій державі відбувся різкий стрибок

рівня бідності й за підсумками 2017 р. величина її ВВП на одну особу становила 2583 дол. США. Це лише 6,5 % від аналогічного показника Франції і 18,7 % – Польщі [17, с. 21–22].

Ситуація, що склалася в країні, – це результат здійснюваної соціально-економічної політики, теоретичною базою якої є неоліберальна економічна теорія. Відкритість слабкої національної, структурно деформованої економіки, багаторазова девальвація гривні, стрімке підвищення споживчих цін у промисловості, інших галузях народного господарства сприяють зниженню життєвого рівня населення і водночас призводять до зростання зовнішнього боргу країни. З 2006 по 2019 р. валовий зовнішній борг України збільшився з 54 512 млн до 119 953 млн дол. США, тобто в 2,2 раза [18], зростаючи швидшими темпами, ніж ВВП.

Україна мала виплатити в 2019 р. за своїми боргами близько 18,1 млрд дол. США за курсом НБУ на початок травня 2019 р. Сума в 478,2 млрд грн, за оцінками Міністерства фінансів України, – рекордний обсяг платежів за державний борг за період з 2019 по 2040 р. У 2020 р. виплати повинні знизитись до 321,3 млрд грн, у 2021 р. – до 248,1 млрд, а в 2022 р. – до 192,2 млрд грн. Із загальної суми 478,2 млрд грн на погашення внутрішнього державного боргу припадає 328,8 млрд грн, а зовнішнього – 149,4 млрд грн. Лише за обслуговування державного боргу України в 2020 р. необхідно витратити 123,1 млрд грн. Із них 72,9 млрд грн буде спрямовано на сплату процентів за внутрішнім боргом та 50,2 млрд грн – за зовнішнім. Отже, плата за використання кредитних засобів у 2019 р. перевищить бюджет Міністерства оборони України [19]. Зростання зовнішніх боргів за експонентою – основа для краху. Прикладом цього є Мексика, яка в 1982 р. заявила про неможливість сплачувати борги. Така ситуація мала місце й в інших країнах.

У такій моделі діяльність приватного капіталу підтримується державою-Левіафаном, чия роль у житті людського суспільства за нинішніх умов багаторазово зросла, а в Україні обернулася побудовою “капіталізму для своїх”. У ході первісного нагромадження капіталу відбувається соціальне розшарування суспільства на багатих і бідних. Підтвердженням цього є той факт, що сто найбагатших українців багатіють у 12 разів швидше, ніж зростає ВВП країни. Про це свідчить щорічний рейтинг, де вказується, що 100 найбагатших українців збільшили швидкість, з якою зростають їхні сумарні статки, – з 33% у 2018 р. до 43% у 2019 р. На сьогодні найбагатші сто осіб країни зосередили у своїх руках 37,5 млрд дол. США і здатні погасити половину всього державного боргу [20]. Водночас аналітики Credit Suisse склали рейтинг особистого багатства у глобальному масштабі залежно від країни проживання. У ньому Україна опинилася на 123-му місці (із 140 країн): рівень особистого багатства оцінено в 1,5 тис. дол. США на кожного жителя країни [21].

Крайній ступінь зниження рівня життя і соціальної забезпеченості не лише стримує розвиток економіки, а й завдає шкоди фізичному та соціальному капіталу, людському потенціалу та генофонду країни. Різниця в оплаті праці 1 % найбільш забезпечених і 50 % найменш забезпечених працівників в Україні досягла понад 40 %. В Європі цей показник набагато менший. Наприклад, мінімальний розмір оплати праці становить: у Німеччині –

1584 євро, Франції – 1539, Бельгії – 1594, Нідерландах – 1636, Ірландії – 1656, Люксембурзі – 2142, Україні – 179 євро. Як бачимо, в Україні він у 9–12 разів менший, ніж в найбагатших країнах ЄС. Причина очевидна: вищий ступінь експлуатації. Частка зарплати працівника у створеному ним продукті в Україні – 25–30 %, а в соціальних державах Європи – 55–60 % [22].

Розмір середньої пенсії в Україні, де він у 2019 р. становив 120 дол. США, є низьким порівняно з багатьма країнами світу. Наведено відповідні дані на початок 2020 р. по окремих державах (у дол. США): Австрія – 1543; Італія – 1320; Німеччина – 849; Естонія – 656; Польща – 538; Словаччина – 502; Чехія – 460; Литва – 408; Болгарія – 251; Росія – 242; Казахстан – 212; Білорусь – 199; Азербайджан – 176 [23]. Найбільш очевидна причина низьких пенсій в Україні – мала зарплата.

Подібна тенденція визнається як вітчизняними, так і іноземними фахівцями. Зокрема, віце-президент Світового банку С. Мюллер озвучив оцінки, згідно з якими у 2017 р. чисті активи трьох найбагатших українців перевищили 6 % вітчизняного ВВП. У США аналогічний показник учетверо (!) менше – 1,4 % ВВП. Причому в Україні це співвідношення залишається практично незмінним із 2007 р. Проблема, таким чином, робить цілком слушний висновок С. О. Кораблін, полягає не в глибині приватизації, а в аномальній концентрації приватної власності та блокуванні нею суспільного розвитку [24].

Вирішальну роль у ситуації, що склалася в нашій країні, відіграв монетаризм. Цей теоретичний напрям економічної теорії, гіперболізуючи роль грошей в економіці “фінансових бульбашок”, “роздув” їх обсяг і частку в сучасних економіках світу. У результаті відтворювана модель економіки суттєво змінила всі основні риси товарних відносин, генеруючи процес становлення тоталітарного ринку, чиею характерною рисою є домінування не покупця, а того, хто нав’язує останньому певну систему потреб, – корпоративного капіталу. Саме він свідомо маніпулює іншими агентами ринку, чи то домогосподарства або дрібні виробники. Усі вони перетворюються на клієнтів корпорацій, а точніше – їхнього капіталу. Останній формує систему, де переможцеві дістається все (winner-takes-all-market) [25]. Особливістю сучасного корпоративного капіталу стає його трансформація у віртуальний, що поєднує фінансовий та фіктивний капітал і відтворює віртуальні фінансові технології й інструменти переспрямування багатств зі слаборозвинутих країн у розвинуті.

Суттєву роль у відтворенні віртуального капіталу відіграли електронні гроші, породження яких – кредитні картки перестали бути справжнім комерційним та інвестиційним кредитом. Споживачі, котрі користуються одночасно 25–30 картками, слушно зазначає П. Друкер, можуть отримувати кредит, який нерідко перевищує їхню реальну кредитоспроможність. Їх зовсім не хвилює висока процентна ставка, оскільки вони не збираються повертати отриману позику. Вони маніпулюють картками, переміщуючи гроші з одного рахунку на інший, сплачуючи суто символічні проценти. Такий вид грошей, підкреслює П. Друкер, вже набув достатнього поширення, аби традиційні грошові агрегати M1, M2 і M3, що ними користуються економісти та центральні банки, практично втратили сенс [26, с. 48].

Реальністю в сучасному світі стало те, що економікою управляють банки. Підтвердження цього надає система у США, де вони інвестують гроші не в реальний сектор економіки, який є збитковим, а у фінансові спекуляції. Подібна тенденція характерна і для інших розвинутих країн. У банківському секторі, за даними, наведеними академіком НАН України Т. І. Єфименко, створюється приблизно 1,6 % світового ВВП, його активи сягають майже 100 трлн дол. США. Дохід від сплати податків 1000 топ-банків у докризовий період різко збільшився – до 786 млрд дол. США, а норма дохідності цього капіталу перевищила 23 % [27, с. 5].

В умовах глобалізації та формування інформаційно-мережевої економіки в систему фінансових операцій активно включаються фірми та домогосподарства. Це проявляється через кредитно-інституційну взаємодію держави та фінансових інститутів, що за обсягом перевищує взаємодію з виробничим сектором національних господарств. За розрахунками В. О. Корнівської, станом на 2017 р. фінансова глибина світової економіки перебувала на рівні 1017 %, інакше кажучи, фінансові активи перевищували ВВП у 10 разів [28, с. 208]. Це свідчить про поступове відокремлення руху вартісного багатства від його матеріально-речових форм.

Викликає занепокоєння зростання світового боргу карколомними темпами. На кінець III кв. 2019 р. він наблизився до 253 трлн дол. США. Про це повідомляє CNBC з посиланням на звіт Інституту міжнародних фінансів. За його оцінками, обсяг світового боргу досяг 322 % світового ВВП і продовжує зростати [29]. Зрозуміло, переважна частина зазначеної грошової маси нічим не забезпечена. Крах не настає лише тому, що ці сотні трильйонів доларів поки обертаються у сфері віртуальної економіки зі штучно завищеним прибутком.

Наведені факти переконують у тому, що здійснювана фінансіалізація є перетворенням фінансового капіталу на фіктивний та віртуальний капітал, відокремлення його від реального виробництва. Це дає змогу банківському емісійному капіталу паразитувати на реальному секторі економіки та переважній частині населення, як на найманих працівниках, так і на суб'єктах господарської діяльності. Одночасно гіпертрофований розвиток фінансової сфери, яка розширюється скоріше, ніж реальний сектор, перевантажує останню боргами, у результаті чого кризи стають дедалі частішими. Крім того, процес фінансіалізації економіки сприяє концентрації фінансово-економічної влади на засобах виробництва, предметах споживання, грошових потоках, управлінні. Це, по суті, формує перехід до якісно нового стану суспільства, спрямованого на продукування в розширеному масштабі "віртуальної економіки", дестимулюючи і звужуючи реальний сектор економіки та посилюючи розрив між багатими людьми світу і рештою населення.

Загострення боргових проблем України зумовлено не тільки високими темпами приросту боргу, а й несприятливими змінами в його структурі. Нарощування внутрішнього боргу за недостатньо місткого й диверсифікованого внутрішнього фінансового ринку спричиняє монетизацію бюджетного дефіциту, що, у свою чергу, підсилює ризики гіперінфляції й збереження високих процентних ставок. У таких умовах зростають ризики дестабілізації державних фінансів України.

Здійснювана в нашій державі монетарна політика характеризується надлишковим споживанням зовнішніх фінансових ресурсів за одночасної лібералізації внутрішнього ринку й створення сприятливих умов для експансії імпорتنих товарів. Як результат – скорочуються багато галузей промисловості, зростає від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу й формується значний зовнішній борг. Економіці, побудованій на іноземних запозиченнях, властивий масовий вплив іноземних інвестицій.

Заклики у сформованих реаліях до вдосконалення інститутів, що їх відтворюють, і націлених на реалізацію інтересів панівної еліти, а також проведення різноманітних реформ, в які не вірить переважна більшість населення країни, – не мають перспективи. Інститути треба покращувати, але не ті, що нині діють, оскільки вони спрямовані на наздоганяючий розвиток і консервацію становища в країні. Інституції мають бути націленими на посилення інноваційного зростання, реіндустріалізацію, зменшення нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ, забезпечення соціального захисту всіх членів суспільства і умов для розвитку людського капіталу. Тобто слід змінити сам вектор розвитку: його головним напрямом має стати людина. Для цього необхідний перехід до нової моделі соціально-економічного розвитку. Важлива роль у цьому процесі належить саме державі.

Держава – насамперед політичний регуляторний механізм, який розвивається на основі тривалої еволюції, накопичення досвіду демократії, втілення у форми державної організації культури і традицій народонаселення тієї чи іншої країни. Слід мати на увазі, що традиції сильної державності, наше минуле з його багатим досвідом суто державного регулювання, підлягають селекції, а не повному запереченню. У реформаторських перетвореннях в Україні не було враховано те, що саме держава виступила ініціатором реформ і без її активної участі трансформаційні перетворення не можуть бути здійснені. Сучасна модель ринкової економіки без держави як економічного суб'єкта – об'єктивно неможлива й деструктивна. Роль держави в перехідній економіці обумовлена нерозвинутістю ринкового механізму регулювання та його інститутів, відсутністю чітких прав власності, небезпекою становлення “дикого ринку”, криміналізацією економічних відносин. За таких умов варто говорити лише про те, які межі, методи і заходи державного втручання в економіку є допустимими.

Конкретну відповідь на ці питання можна отримати, виходячи з методологічного принципу, сутність якого полягає в такому: підґрунтям регулюючої діяльності держави є закони розвитку й функціонування ринкової економіки. Межі дії цих законів держава не повинна перетинати, інакше це підірватиме ринкову природу національної економіки. Держава має діяти в системі координат ринкової економіки. Водночас Україна пішла шляхом усунення держави з економіки. Базовий акцент на ліберальних методах управління став причиною утворення хаосу замість ринку, а разом з тим і небажаного спаду економіки й рівня життя, втрати працівників високої кваліфікації та критичного рівня залежності як від країн-імпортерів, так і від країн-експортерів.

Однією з центральних проблем країн із ринковою економікою, як зазначалося, є соціальна нерівність і механізми її амортизації (пом'якшення). Це

питання надто важливе в теорії взаємодії держави й ринку. Ще Г. В. Ф. Гегель у “Філософії права” наголошував, що буржуазне суспільство і нейтральна правова держава не здатні протистояти зубожінню й пролетаризації мас, тому виникає необхідність доповнення їх феноменом соціальної держави. Він наголошував, що формальна свобода індивіда веде до розпаду буржуазного суспільства [30, с. 272].

Функція держави у трансформаційній економіці полягає передусім у здійсненні політики доходів, яка повинна стати визначальною та сприяти гуманізації суспільства і на цій основі – прискоренню його розвитку. Через ці обставини соціально-економічна політика має бути спрямована на:

- реалізацію моделі розвитку економіки, орієнтованої на споживача, підтримку купівельної спроможності населення й попиту на внутрішньому ринку як основної умови економічного розвитку;
- подолання масштабів бідності та наближення до рівномірного розподілу доходів;
- ліквідацію регіональної нерівності в показниках доходів і споживання;
- зростання свідомості населення щодо здійснення заощаджень як джерела інвестицій в економіку країни.

Стратегічною метою реформування оплати праці є скорочення розриву між реальною вартістю робочої сили і рівнем заробітної плати як умови збереження людського капіталу та конкурентоспроможності економіки.

Разом із тим реальність переконує, що внаслідок ринкових перетворень переважна більшість населення країни виявилася знедоленою, оскільки оплата праці не дає змоги громадянам виконувати свої функції (в тому числі відтворювальну). Це не тільки фактор, який стримує зростання економіки, не лише гальмо для споживчого ринку, а й джерело постійних соціальних суперечностей у суспільстві. У зв'язку з цим перед економічною наукою постають дві найважливіших проблеми: перша – з'ясувати вартість товару “робоча сила”; друга – яким чином встановити ефективність діяльності працівників суспільного виробництва. Не розв'язавши цих проблем, неможливо забезпечити розширене відтворення й визначити внесок кожного зайнятого в народне господарство, а отже, і його винагороду. Для України не придатна теорія західного зразка, яку критикують, зокрема, й у країнах з розвинутою ринковою економікою. Наприклад, Нобелівський лауреат з економіки П. Кругман пише: “Підручники економіки стверджують, що на конкурентному ринку кожному працівнику платять за граничний продукт – внесок цього працівника в сукупний продукт. Але який граничний продукт члена правління корпорації, керівника хедж-фонду або, якщо вже на те пішло, юриста корпорації? Ніхто точно не знає. А якщо подивитися, чим насправді визначаються доходи таких людей, стане зрозуміло, що цей процес практично не має жодного стосунку до їхнього економічного внеску в загальне процвітання” [31, с. 120]. І далі: “Як відомо, заробітну плату керівників встановлюють комісії з винагород, які формують... ті самі керівники” [31, с. 121]. Ця ситуація цілком відповідає тій, що склалася в Україні.

Для подолання невинуватеного розриву в доходах громадян нашої країни необхідно відмовитися від ліберальної доктрини, яка стверджує, що со-

ціальні витрати неминуче призведуть до погіршення економічної ситуації в країні, і перейти до регулюючої доктрини, як свого часу зробив президент США Ф. Д. Рузвельт, котрий проголосив політику “Нового курсу”. У цьому контексті заслуговує на увагу податкова політика президентів США Ф. Д. Рузвельта і Д. Ейзенхауера щодо найзаможніших осіб. У воєнні роки гранична податкова ставка для цієї категорії американських громадян становила від 79 до 94 %, а в 1950-ті роки, за адміністрації Д. Ейзенхауера, – 91 %. Хоча в період Великого процвітання в США (1947–1975 рр.) частка загального доходу “середнього класу” зростала, а верхівки – скорочувалась, це не призвело до уповільнення темпів економічного зростання, а сприяло піднесенню добробуту всіх верств американського суспільства [32, с. 56–57].

Запустити механізм модернізації національної економіки може не ринок, а держава. Панівна ідеологія зниження її ролі в ринковій економіці (у тому числі в науці, освіті, охороні здоров’я та інших секторах соціальної сфери), а також монетизація цих галузей є як антинародними, так і регресивними. Вони спрямовані на те, аби у країні зберігалася ситуація, яка склалася, – суспільства, розколотого на купку багатих і більшість бідних. Подібне стало можливим через політику шокової терапії, нав’язаної консультантами з-за кордону. Ті, хто був при владі, запустили модель роздержавлення, що дала їм змогу приватизувати багатство, накопичене багатьма поколіннями людей (у тому числі підприємства, яким належали будинки відпочинку, гуртожитки, піонерські табори, дитячі садки, стадіони та ін.). Однак світ давно усвідомив, що є і завжди будуть суспільні блага, потреба в яких не задовольняється за законами ринку. Серед них – знання, охорона здоров’я, твори мистецтва та ін. Зазначені й такі блага, як повітря, вода, ліси, річки, моря, повинні належати всім і кожному.

Український досвід підтверджує, що скорочення бюджетних асигнувань на фундаментальну науку призводить до її деградації. Країні необхідно перейти як до збільшення видатків державного бюджету, спрямованих на фінансування пріоритетних проектів, так і до використання з цією метою таких важелів та інструментів: державні гарантії; надання кредитів за рахунок держбюджету; податкові стимули; підтримка критичних елементів господарської інфраструктури, потрібних для просування інвестицій і адміністративного регулювання. Окреслені заходи сприятимуть переходу до планово-ринкового управління, за якого частина підприємств стануть працювати на контрактно-конкурентній основі, що поєднає державне замовлення на пріоритетні й соціально значущі види продукції і послуги. При цьому вони, з одного боку, самостійно обиратимуть постачальників, займатимуться організації праці, стимулюванням і т. ін., а з другого боку, ці підприємства повинні чітко виконувати соціально-економічні та трудові умови, а також угоди, які передбачаються законодавством та цивільними інститутами. Наука не може розвиватися без учених, яких готують у школах і закладах вищої освіти, тобто необхідна науково обґрунтована система освіти і підготовки кадрів.

Україна не може вийти з кризи не тому, що не до кінця знищена державна власність, а тому, що влада зосереджена в руках групи олігархів, яка забезпечила собі всі привілеї. Очевидно, що до старого світу не тільки неможли-

во повернутися, а й недоцільно. Однак минуло досить багато часу, і слід неупереджено зважити, що ми придбали в результаті ринкових трансформацій, а що втратили. Наприклад, у сфері суспільних наук до здобутків належать: а) розширення тематики досліджень; б) відмова від однопартійно-догматичного мислення (після зникнення “залізної завіси” стали інакше дивитися на світ, оцінили переваги і недоліки “загниваючого капіталізму”). Водночас є й втрати: наростає заперечення теоретичної спадщини вчених нашої країни та інших держав, а також присутня тотальна критика понад 70-літнього періоду нашої історії. Але постає питання, як пояснити ту ситуацію, що після звільнення від соціалізму, від СРСР, замість успіхів переважно виявилися тупики. Минуле не можна викреслити з життя і пам’яті всіх тих, хто в зниклій країні народився, жив, будував і захищав її. Це величезна історія, в якій слід об’єктивно розібратися. На сьогодні спостерігається огульна критика, у тому числі не завжди аргументована, а відповідний аналіз не здійснюється. Це є серйозним предметом для наукового дослідження. Нині українське суспільство опинилося в стані безвір’я. Немає ідеї, жодного обрису майбутнього, отже, не можливо, на нашу думку, розробити й певну стратегію. Розмови зазвичай зводяться до вступу в Європейський Союз, НАТО і побудови нового “світлого майбутнього” – капіталізму, за якого всі стануть приватними власниками.

Подібні твердження є архаїчними в умовах четвертої промислової революції і характерних для неї техніко-технологічних трансформацій, які зумовлюють радикальну перебудову як економіки, так і всієї сукупності соціально-економічних відносин. У такому суспільстві визначальними стають пошук, зберігання й обробка інформації, перетворення її у знання, відкриття і технології. Традиційна ринкова економіка доповнюється ринком доставки, віддаленої роботи та освіти. Між компаніями нового формату виникають бізнес-відносини, які К. Шваб, засновник Всесвітнього економічного форуму у Давосі, назвав *stakeholder capitalism*, тобто “капіталізмом рівних можливостей” [33]. І в цьому є певний сенс, адже підґрунтя сучасних технологій і всього життя – інформація, яка за своєю природою є невідчужуваним суспільним благом. Спроба її приватного присвоєння приречена через внутрішню суперечливість: як ми бачимо на прикладі інтелектуальної власності, яка виродилася в засіб зловживання монопольним становищем, що спричиняє блокування розвитку і саморуйнування.

Мережеві спільноти як феномен сучасної господарської системи перетворюють представників соціальних мереж на господарів грошей поряд із фінансовими магнатами. Все це не тільки стає згубним для розвитку будь-якої країни, а й призводить до знищення демократії і ринку. Є ще одна особливість, зумовлена інформаційною революцією, яку багато хто не хоче помічати. Йдеться про зміни у відносинах капіталістичних форм власності. У новій економіці власність залишилася багатосуб’єктною і стала багатооб’єктною. Але найголовніше те, що інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, який визначається втіленням у людині знанням, заміщає приватну власність і грошовий капітал, котрий відігравав ключову роль в індустріальному суспільстві.

Технологічні зміни, що відбуваються під впливом сучасної інформаційної революції, суттєво посилили ринкову конкуренцію, сприяли залученню у глобальній економіці до складу робочої сили вагової частки жінок і мігрантів. Це істотно позначилось на природі праці у XXI ст. Унаслідок змін, що відбуваються, у світовому виробництві склалися два протилежних сектори зайнятості: інноваційний та “маргінальний”. Перший сприяє підвищенню продуктивності праці, поширенню інформації, одержанню адекватної заробітної плати. Другий сектор характеризується незначними інноваціями, скороченням витрат на робочу силу, переважно шляхом зниження зарплати, небезпечними й некомфортними умовами праці тощо.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки. Цілком очевидним є те, що майбутнє виростає з минулого, у чому можна переконатися на гіркому досвіді України. Тому, на нашу думку, розбудові нового суспільства мають бути притаманні такі ознаки.

1. Пріоритетні умови для розвитку працівників, зайнятих у матеріальному й нематеріальному виробництві, що створюють реальні, а не фальшиві блага для людей, забезпечуючи розширене відтворення. Це дасть змогу зламати негативну тенденцію, властиву нинішній ситуації, коли найбільш високооплачуваними і найпрестижнішими професіями виявилися посередники, фінансові спекулянти, представники технології реклами, маркетингу і т. ін.
2. Забезпечення умов і механізмів, що створюють рівні можливості для всіх і кожного щодо безкоштовної освіти, медичного обслуговування, отримання можливості користуватися послугами осередків знань, мистецтва, культури. Це стане потужним джерелом ентузіазму кожної людини, допоможе застосовувати весь свій потенціал у творчій діяльності, а отже, формувати інформаційну модель суспільства.
3. Реалії сучасного світового устрою переконують у тому, що нинішня цивілізація вичерпала свої можливості. Вона побудована на ринковій системі відносин, основа якої – особистий інтерес, а мета – прибуток за будь-яку ціну. За подібної соціально-економічної системи люди з їхніми матеріальними, соціально-культурними, захисними та іншими нагальними потребами стають зайвими. Ситуація може змінитися лише в разі створення соціально-економічної системи, спрямованої на забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, зайнятої в системі суспільного виробництва. До таких умов насамперед належать упевненість у гарантованому задоволенні природних потреб на рівні сучасних досягнень (серед них – продукти харчування, освіта, медичне забезпечення, безпека, соціальна підтримка, відсутність страху за своє майбутнє та майбутнє дітей, збереження навколишнього середовища). Це обумовлює винесення на порядок денний пошуку нової концепції світового розвитку як пріоритетного завдання. Очевидно, все перераховане вище передбачає необхідність формування нової суспільної науки. Остання має стати теоретичною базою для адекватної соціально-економічної політики, довгострокової стратегії розвитку країни з урахуванням усіх сфер суспільного життя – економічної, соціальної, духовно-культурної, етнонаціональної, релігійно-конфесійної.

Список використаних джерел

1. Гоббс Т. Левіафан : пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с. URL: <http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B1%D1%81.pdf>.
2. Vahabi M. Introduction: a symposium on the predatory state. *Public Choice*. 2020. Vol. 182. P. 233–242. URL: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00715-2>.
3. Samuelson P. The pure theory of public expenditure. *Review of Economics and Statistics*. 1954. Vol. 36, Iss. 4. P. 387–389. URL: <https://doi.org/10.2307/1925895>.
4. Musgrave R., Musgrave P. Public finance in theory and practice. 5th Ed. New York : McGraw Hill Higher Education, 1989. 650 p.
5. Pickhardt M. Fifty Years after Samuelson's "The Pure Theory of Public Expenditure": What are we Left With? *Journal of the History of Economic Thought*. 2006. Vol. 28, Iss. 4. P. 439–460. URL: <https://doi.org/10.1080/10427710601013939>.
6. Desmarais-Tremblay M. Musgrave, Samuelson, and the crystallization of the standard rationale for public goods. *History of Political Economy*. 2017. Vol. 49, Iss. 1. P. 59–92. URL: <https://doi.org/10.1215/00182702-3777158>.
7. Mises L. Bureaucracy. New Haven : Yale University Press, 1944. 125 p. URL: <https://mises.org/library/bureaucracy>.
8. Niskanen W. A. The peculiar economics of bureaucracy. *The American Economic Review*. 1968. Vol. 58, Iss. 2. P. 293–305.
9. Niskanen W. A. Bureaucracy and representative government. New Brunswick ; London : AldineTransaction, 2007. 241 p.
10. Niskanen W. A. Reflections of a Political Economist: Selected Articles on Government Policies and Political Processes. Washington, D.C. : Cato Institute, 2008. 378 p.
11. Krueger A. O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*. 1974. Vol. 64, Iss. 3. P. 291–303. URL: <https://doi.org/10.2307/1808883>.
12. Buchanan J. The limits of liberty: Between anarchy and Leviathan. Chicago : University of Chicago Press, 1975. 217 p.
13. Higgs R. Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government. New York : Oxford University Press, 1987. 374 p.
14. Holcombe R. The economic foundations of government. New York : New York University Press, 1994. 273 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-13230-0>.
15. Holcombe R. Progressive Democracy: the ideology of the modern predatory state. *Public Choice*. 2020. Vol. 182. P. 287–301. URL: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00637-z>.
16. Acemoglu D., Robinson J. A. Rents and economic development: the perspective of Why Nations Fail. *Public Choice*. 2019. Vol. 181. P. 13–28. URL: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00645-z>.
17. Бурлай Т. В. Регулювання соціально-економічної конвергенції у процесі європейської інтеграції України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2019. 40 с.
18. Валовий зовнішній борг України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/foreigndebt>.
19. Бабенко М. Отдай долг, родина. Как Украина будет выплачивать рекордный объём платежей по госдолгу. *Фокус*. 2019. 14 мая. URL: <https://focus.ua/economics/428903-otdaj-dolg-rodina.html>.
20. Золота сотня. Топ-100 найбагатших українців – рейтинг НВ і Dragon Capital. *НВ Бізнес*. 2019. 31 жовт. URL: https://nv.ua/ukr/biz/markets/top-100-naybagatshih-ukrajinciv-reyting-nv-i-dragon-capital-novini-ukrajini-50050784.html?utm_source=set_lang.
21. Корпан Т. Украинцы в рейтингах и цифрах: Богатые богатеют, бедные беднеют. *Голос.УА*. 2018. 7 нояб. URL: <https://golos.ua/i/646421>.

22. Минимальная зарплата в Украине в 9–12 раз меньше, чем в самых богатых странах ЕС. *РБК-Україна*. 2020. 4 февр. <https://www.rbc.ua/rus/news/minimalnaya-zarplata-ukraine-9-12-raz-menshe-1580810440.html>.
23. Соловьев А. Размер пенсии в разных странах. 2020. 23 марта. URL: <https://visasam.ru/emigration/vybor/pensiya-v-stranah-mira.html>.
24. Кораблин С. Страна застывших реформ. 2019. 22 марта. URL: https://zn.ua/macrolevel/strana-zastyvshih-reform-293906_.html.
25. Frank R. H., Cook P. J. Winner-Take-All Markets. *Studies in Microeconomics*. 1995. Vol. 1, Iss. 2. P. 131–154. URL: <https://doi.org/10.1177/2321022213501254>.
26. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке : пер. с англ. Москва : Вильямс, 2004. 277 с.
27. Єфименко Т. І. Антикризове податкове регулювання фінансового сектору. *Фінанси України*. 2011. № 11. С. 3–21.
28. Корнівська В. О. Інститути фінансового посередництва в процесі формування інформаційно-мережевої економіки : монографія ; НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозів. НАН України”. Київ, 2018. 436 с.
29. Amaro S. Global debt hits new record of \$253 trillion and is set to grow even more this year. 2020. January 14. URL: <https://lenta.ru/news/2020/01/15/debt/>.
30. Гегель Г. В. Ф. Философия права. Москва, 1983. 524 с.
31. Кругман П. Выход из кризиса есть! / [пер. с англ. Ю. Гольдберга]. Москва : Азбука Бизнес : Азбука-Аттикус, 2013. 320 с.
32. Райх Р. Послешок. Экономика будущего ; [пер. с англ. И. Ющенко] ; [предисл. М. Хазина]. Москва : Карьера Пресс, 2012. 208 с.
33. Stakeholder Capitalism: A Manifesto for a Cohesive and Sustainable World. World Economic Forum. 2020. January 14. URL: <https://www.weforum.org/press/2020/01/stakeholder-capitalism-a-manifesto-for-a-cohesive-and-sustainable-world/>.

References

1. Hobbes, T. (2000). *Leviathan*. Kyiv: Duch i Litera. Retrieved from <http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B1%D1%81.pdf> [in Ukrainian].
2. Vahabi, M. (2020). Introduction: a symposium on the predatory state. *Public Choice*, 182, 233–242. DOI: 10.1007/s11127-019-00715-2.
3. Samuelson, P. (1954). The pure theory of public expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 36 (4), 387–389. DOI: 10.2307/1925895.
4. Musgrave, R., & Musgrave, P. (1989). *Public finance in theory and practice* (5th Ed.). New York: McGraw Hill Higher Education.
5. Pickhardt, M. (2006). Fifty Years after Samuelson’s “The Pure Theory of Public Expenditure”: What are we Left With? *Journal of the History of Economic Thought*, 28 (4), 439–460. DOI: 10.1080/10427710601013939.
6. Desmarais-Tremblay, M. (2017). Musgrave, Samuelson, and the crystallization of the standard rationale for public goods. *History of Political Economy*, 49 (1), 59–92. DOI: 10.1215/00182702-3777158.
7. Mises, L. (1944). *Bureaucracy*. New Haven: Yale University Press. Retrieved from <https://mises.org/library/bureaucracy>.
8. Niskanen, W. A. (1968). The peculiar economics of bureaucracy. *The American Economic Review*, 58 (2), 293–305.
9. Niskanen, W. A. (2007). *Bureaucracy and representative government*. New Brunswick: London: AldineTransaction.
10. Niskanen, W. A. (2007). *Reflections of a Political Economist: Selected Articles on Government Policies and Political Processes*. Washington, D.C.: Cato Institute, 2008.

11. Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*, 64 (3), 291–303. DOI: 10.2307/1808883.
12. Buchanan, J. (1975). *The limits of liberty: Between anarchy and Leviathan*. Chicago: University of Chicago Press.
13. Higgs, R. (1987). *Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government*. New York: Oxford University Press.
14. Holcombe, R. (1994). *The economic foundations of government*. New York: New York University Press. DOI: 10.1007/978-1-349-13230-0.
15. Holcombe, R. (2020). Progressive Democracy: the ideology of the modern predatory state. *Public Choice*, 182, 287–301. DOI: 10.1007/s11127-019-00637-z.
16. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2019). Rents and economic development: the perspective of Why Nations Fail. *Public Choice*, 181, 13–28. DOI: 10.1007/s11127-019-00645-z.
17. Burlai, T. V. (2019). *Regulation of socio-economic convergence in the process of European integration of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
18. Gross external debt of Ukraine. (n. d.). *Minfin*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/economy/foreigndebt> [in Ukrainian].
19. Babenko, M. (2019, May 14). Pay back, homeland. How Ukraine will pay a record amount of payments on public debt. *Fokus*. Retrieved from <https://focus.ua/economics/428903-otdaj-dolg-rodina.html> [in Russian].
20. Golden hundred. Top 100 richest Ukrainians – the rating of NV and Dragon Capital (2019, October 31). *NV Business*. Retrieved from https://nv.ua/ukr/biz/markets/top-100-naybagatshih-ukrajinciv-rejting-nv-i-dragon-capital-novini-ukrajini-50050784.html?utm_source=set_lang [in Ukrainian].
21. Korpan, T. (2018, November 7). Ukrainians in ratings and figures: The rich get richer, the poor get poorer. *Holos UA*. Retrieved from <https://golos.ua/i/646421> [in Russian].
22. The minimum wage in Ukraine is 9-12 times less than in the richest EU countries. (2020, February 4). *RBC-Ukraine*. Retrieved from <https://www.rbc.ua/rus/news/minimalnaya-zarplata-ukraine-9-12-raz-menshe-1580810440.html> [in Russian].
23. Soloviev, A. (2020, March 23). *The size of the pension in different countries*. Retrieved from <https://visasam.ru/emigration/vybor/pensiya-v-stranah-mira.html> [in Russian].
24. Korablin, S. (2019, March 22). *The country of frozen reforms*. Retrieved from https://zn.ua/macrolevel/strana-zastyvshih-reform-293906_.html [in Russian].
25. Frank, R. H., & Cook, P. J. (1995). Winner-Take-All Markets. *Studies in Microeconomics*, 1 (2), 131–154. DOI: 10.1177/2321022213501254.
26. Drucker, P. Ph. (2004). *Management Tasks in the 21st Century*. Moscow: Williams [in Russian].
27. Iefymenko, T. I. (2011). Anti-crisis fiscal tools of the financial sector. *Finance of Ukraine*, 11, 3–21 [in Ukrainian].
28. Kornivska, V. O. (2018). *Institutions of financial intermediation in the process of formation of information and network economy*. Kyiv [in Ukrainian].
29. Amaro, S. (2020, January 14). *Global debt hits new record of \$253 trillion and is set to grow even more this year*. Retrieved from <https://www.cnn.com/2020/01/14/global-debt-hits-all-time-high-of-nearly-253-dollars--iif-says.html>.
30. Gegel, G. V. F. (1983). *The philosophy of law*. Moscow [in Russian].
31. Krugman, P. (2013). *There is a way out of the crisis!* Moscow: Alfabeta Business: Alfabeta-Atticus [in Russian].
32. Reich, R. (2012). *Aftershock. Future Economics*. Moscow: Career Press [in Russian].
33. World Economic Forum. (2020, January 14). *Stakeholder Capitalism: A Manifesto for a Cohesive and Sustainable World*. Retrieved from <https://www.weforum.org/press/2020/01/stakeholder-capitalism-a-manifesto-for-a-cohesive-and-sustainable-world/>.